

الگوهای ارتباطی والدین پیش‌بینی‌کننده‌ی سبک‌های هویتی نوجوانان

سعید مهدی پور^۱، زهرا فروغیان^۱، فاطمه فلاحتی^۱، کوثر نادیان^۱، محمد جواد زارع^۱، زهرا سادات گلی^{۲*}،
مهشاد معتقدی فرد^۲

^۱ دانشجوی کارشناسی روانشناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کاشان، کاشان، ایران
^۲ دکترای روانشناسی سلامت، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کاشان، کاشان، ایران
دکترای روانشناسی تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کاشان، کاشان، ایران

چکیده

سبک هویت نوجوان تحت تأثیر عوامل متعددی شکل می‌گیرد و در این میان نوع ارتباط نوجوان با والدین نقش موثری دارد. هدف از پژوهش حاضر، بررسی نقش الگوهای ارتباطی والدین در پیش‌بینی سبک‌های هویتی نوجوانان بود. روش پژوهش حاضر، یک مطالعه توصیفی - همبستگی بود. نمونه آماری شامل ۱۰۰ دانش‌آموز مقطع دبیرستان شهرستان کاشان بود که به صورت در دسترس انتخاب شدند. از مقیاس الگوهای ارتباطی خانواده و سبک‌های هویت به عنوان ابزار استفاده شد. نتایج تحلیل آماری یافته‌ها از طریق روش همبستگی نشان داد که، از میان دو بعد الگوهای ارتباطی فقط بعد گفت و شنود با سه سبک هویتی: اطلاعاتی، هنجاری و تعهد رابطه مثبت و معنادار وجود دارد. نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد که صرفاً بعد گفت و شنود قادر به پیش‌بینی معنادار هویت از نوع اطلاعاتی، هویت از نوع هنجاری و هویت از نوع تعهد است. سبک هویتی نوجوانان در تعامل با خانواده شکل می‌گیرد. در نتیجه ایجاد ارتباط‌های موثر با فرزندان و تشویق آن‌ها به ابراز نظر و نظرخواهی در تصمیم‌گیری‌های خانوادگی می‌تواند در شکل‌گیری سبک‌های هویتی کارآمدتر در نوجوانان نقش موثری داشته باشد.

کلیدواژه‌ها: الگوهای ارتباطی والدین؛ هویت اطلاعاتی؛ هویت هنجاری؛ هویت تعهدی

مقدمه

دوره نوجوانی یکی از حساس‌ترین مراحل زندگی فرد است. شاید دلیل آن باشد که در این دوران تغییرات قابل توجهی از نظر جسمی، روانشناختی، شناختی، هیجانی و روابط اجتماعی در فرد رخ می‌دهد. گاه این تغییرات به قدری شدید است که والدین از اینکه نوجوان‌شان روزی سرحال و روز دیگر غمگین و گوشه‌گیر است، تعجب و شکایت می‌کنند. نوجوان علاوه بر کنار آمدن با همه این تغییرات، باید بکوشد تا هویتی برای خود کسب کند. در واقع وی باید پاسخ مشخص برای این سوال قدیمی بیابد که "من کیستم؟". بنابراین یکی از تکالیف اساسی نوجوان، هویت‌یابی است (برزونسکی^۱، ۱۹۸۹). در مدل وضعیت‌های هویت، تلاش شد تا بر مبنای دو بعد تعهد و اکتشاف ساختار هویت در قالب چهار وضعیت هویت اطلاعاتی، هنجاری، سردرگم‌اجتنابی و تعهد عملیاتی گردد (مارسیا، ۱۹۶۶، نقل از برزونسکی، ۲۰۰۳). هویت اطلاعاتی یعنی فرد در تجربه بحران و کاوش هویت می‌باشد و هنوز تعهدی کسب نکرده است. هویت هنجاری به معنای مواجهه با مسائل به شیوه‌ای واکنشی و هماهنگ با انتظارات گروه‌های مرجع هست و بدون هیچ‌گونه اکتشافی به هویتی، متعهد است. هویت سردرگم‌اجتنابی یعنی فرد تعهدات مستحکم هویتی ندارد و به گونه‌ای فعال در حال کشف و درک چنین تعهداتی نیست. در نهایت افرادی به هویت تعهد و موفق دست می‌یابند که بحران اکتشاف را تجربه کرده و از این طریق تعهدات راسخ و محکمی برایشان پدید آمده است.

خانواده به عنوان اولین کانون شکل‌گیری شخصیت و زمینه‌ساز رشد روانی-اجتماعی کودکان و نوجوانان، همواره به عنوان یک پیش‌آیند بنیادین در زمینه هویت مورد نظر محققان بوده است (شفیلدموریس^۲، سیلک^۳، اشتاین برگ^۴، میرز^۵ و رابینسون^۶، ۲۰۰۷). همچنین پاسخگویی به پرسش‌های مرتبط با هویت معمولاً با مقداری تشویش نیز همراه است. شاید بتوان گفت که تشویش والدین نیز

* پست الکترونیک نویسنده مسئول: Golim.psych@gmail.com

1. Berzonsky
2. Sheffield Morris
3. Silk
4. Steinberg
5. Myers
6. Robinson

کمتر از خود نوجوانان نیست. نوجوانانی که سعی می‌کنند که بال‌های خود را بکشایند و به دنیای خاص خویش پرواز کنند و والدینی که گاه به دلیل وابستگی به فرزند خود و استقلال‌جویی او نگرانند و گاهی نیز به دلیل مخاطراتی که پرواز غیرقابل پیش‌بینی از آشیانه مألوف در کمین نوجوان آنهاست، احساس ایمنی نمی‌کنند. در این میان ممکن است نوجوان دچار این احساس شود که والدین او به جای آنکه کمکش کنند، وی را آرام و به حال خود نمی‌گذارند (خدایاری فرد، ۱۳۹۰).

فیتزپاتریک^۱ (۲۰۰۴) دو جهت‌گیری زیربنایی گفت و شنود و همنوایی را در الگوهای ارتباطی خانواده شناسایی کردند. جهت‌گیری گفت و شنود را به میزانی که خانواده‌ها فضای آزاد و راحتی برای شرکت اعضای خانواده در موضوعات مختلف ایجاد می‌کند، بیان کرده‌اند. جهت‌گیری همنوایی نیز عبارت است از مقداری که خانواده‌ها بر روی یکسان بودن نگرش‌ها، ارزش‌ها و عقاید تأکید می‌کنند. ترکیب این دو بعد، چهار روان‌بنه ارتباط‌های خانوادگی را ایجاد می‌کند. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که والدین غیر منعطف بر گفتمان، پاسخ‌گویی بالا و ایجاد خودمختاری نیست و بر اطاعت از والدین، تعامل بسته و همنوایی عقاید و نگرش تأکید دارند و این مساله باعث می‌شود که فرزندان توانایی ابراز عواطف و احساساتشان را نداشته باشند. در این‌گونه خانواده‌ها معمولاً انعطاف‌پذیری نقش‌ها و تصمیم‌گیری‌های مشترک گسترش نمی‌یابد، رشد و ارتقاء اعضا در نظر گرفته نمی‌شود و میزان تنش افزایش می‌یابد (دهقانی زاده و حسینی چاری، ۱۳۹۱).

پژوهش‌های انجام شده در زمینه پیامدهای انواع جهت‌گیری حاکی از آن است که جهت‌گیری گفت و شنود دارای پیامدهای سازگارانه می‌باشد ولی در خصوص نقش جهت‌گیری همنوایی یافته‌ها متناقض است (سلطانی، حسینی و محمودی، ۲۰۱۳؛ لدیتر^۲ و شرودت^۳، ۲۰۰۸ و شرودت^۴، لدیتر^۵ و اورت^۶، ۲۰۰۷). در پژوهش حاضر نقش انواع جهت‌گیری‌های ارتباطی خانواده (گفت و شنود و همنوایی) در تبیین واریانس سبک‌های هویت مد نظر قرار گرفت.

روش

شرکت‌کنندگان

نمونه آماری شامل ۱۰۰ دانش‌آموز مقطع دبیرستان شهرستان کاشان بود که به صورت در دسترس انتخاب شدند. دامنه سنی دانش‌آموزان مربوط به دوره نوجوانی (۱۲ تا ۱۹ سال) بود. افراد از نظر شرایط جغرافیایی و آموزشی نسبتاً یکسان بودند. روش پژوهش حاضر، یک مطالعه توصیفی - همبستگی بود.

ابزار

ابزار تجدید نظر شده الگوهای ارتباطی خانواده: این مقیاس که توسط کوئرتر^۷ و فیتزپاتریک^۸ (۲۰۰۲) ساخته شده است، درجه موافقت یا مخالفت پاسخ‌دهنده درباره ۲۶ گویه در زمینه ارتباطات خانوادگی را به شیوه لیکرتی از کاملاً موافقم تا کاملاً مخالفم می‌سنجد. یازده گویه اول مربوط به جهت‌گیری همنوایی و ۱۵ گویه بعد مربوط به جهت‌گیری گفت و شنود می‌باشد. کوئرتر و فیتزپاتریک (۲۰۰۲) اعتبار (ضریب آلفای کرونباخ) مقیاس را برای بعد گفت و شنود ۰/۸۹ (دامنه ۰/۹۲ تا ۰/۸۲) و برای بعد همنوایی ۰/۷۹ (دامنه ۰/۸۴ تا ۰/۷۳) بدست آورده‌اند. در ایران نیز رحیمی و خیر (۱۳۸۸) و کشاورزی و همکاران (۱۳۹۰) روایی و اعتبار مطلوبی برای این مقیاس گزارش کرده‌اند. در پژوهش حاضر جهت تعیین اعتبار از روش ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد و برای ابعاد گفت و شنود و همنوایی به ترتیب ضرایب ۰/۸۷ و ۰/۸۳ به دست آمد.

پرسشنامه سبک‌های هویت: برزونسکی در سال ۱۹۸۹ پرسشنامه ۳۶ سوالی طراحی کرد. این ابزار، انواع سبک‌های اطلاعاتی، هنجاری، سردرگم/اجتنابی و تعهد را می‌سنجد. ضریب آلفای پرسشنامه توسط وایت (۱۹۹۸) برای سبک هویت اطلاعاتی ۰/۵۹، سبک هویت هنجاری ۰/۶۹، سبک هویت سردرگم/اجتنابی ۰/۷۸ و تعهد ۰/۷۶ بدست آمد.

1. Fitzpatrick
2. Ledbetter
3. Schrod
4. Schrod
5. Ledbetter
6. Ohrt
7. Koerner
8. Fitzpatrick

شیوه‌ی اجرا

روش گردآوری اطلاعات به این صورت بود که پس از کسب مجوز از کمیته اخلاقی و فنی سازمان آموزش و پرورش و انتخاب مدارس، اهداف پژوهش ضمن تأکید بر محرمانه ماندن اطلاعات و جلب رضایت آنها برای دانش آموزان تشریح گردید.

نتایج

جدول زیر شاخص‌های آمار توصیفی و استنباطی آزمودنی‌ها را در متغیرهای مورد بررسی نشان می‌دهد. نتایج تحلیل آماری یافته‌ها از طریق روش همبستگی نشان داد که، از میان دو بعد الگوهای ارتباطی فقط بعد گفت‌و شنود و سه سبک هویتی: اطلاعاتی ($p < /0.01$)، ($t = 0.41$) و هنجاری ($t = 0.56, p < /0.01$) و تعهد ($t = 0.26, p < /0.1$) رابطه مثبت و معنادار وجود دارد. نتایج آزمون معناداری t بیانگر معنادار بودن اثر بعد گفت و شنود بر سبک هویت اطلاعاتی است و ضریب بتا نشان دهنده اهمیت بعد گفت و شنود در این رابطه است. بر اساس این نتایج درصد واریانس مربوط به سبک هویت اطلاعاتی به وسیله گفت و شنود تبیین می‌شود ($R^2 = 20\%$). ضریب رگرسیون پیش‌بین نشان می‌دهد گفت و شنود می‌تواند واریانس سبک هویت هنجاری را به طور معنادار تبیین کند و ضریب تأثیر گفت و شنود ($\beta = 0.21$) با توجه به آماره t نشان می‌دهد که این متغیر با اطمینان 0.99 می‌تواند تغییرات مربوط به سبک هویت هنجاری را پیش‌بینی کند. نتایج آزمون معناداری t بیانگر معنادار بودن اثر بعد گفت و شنود بر سبک هویت سردرگم/اجتنابی است ولی بعد هم‌نوایی قابلیت پیش‌بینی سبک هویتی سردرگم/اجتنابی را ندارد. ضریب رگرسیون پیش‌بین نشان می‌دهد گفت و شنود می‌تواند واریانس سبک هویت تعهد را به طور معنادار تبیین کند و ضریب تأثیر گفت و شنود ($\beta = 0.08$) با توجه به آماره t نشان می‌دهد که این متغیر با اطمینان 0.99 می‌تواند تغییرات مربوط به سبک هویت تعهد را پیش‌بینی کند.

جدول ۱

میانگین، انحراف استاندارد و ضریب همبستگی متغیرها							
متغیرها	میانگین	انحراف استاندارد	۱	۲	۳	۴	۵
۱- سبک اطلاعاتی	۳۹/۲۹	۶/۱۸	۱				
۲- سبک هنجاری	۳۲/۳۲	۵/۳۴	۰/۶۰*	۱			
۳- سردرگم/اجتنابی	۲۷/۴۶	۵/۲۸	۰/۱۴	۰/۲۰	۱		
۴- تعهد	۳۲/۴۳	۴/۶۱	۰/۳۹*	۰/۳۶*	۰/۳۳*	۱	
۵- گفت و شنود	۴۷/۵۵	۱۴/۵۷	۰/۴۱*	۰/۵۶*	۰/۱۹	۰/۲۶**	۱
۶- هم‌نوایی	۳۲/۳۶	۹/۸۴	۰/۱۲	۰/۰۲	۰/۰۷	۰/۰۳	۰/۱۷

بحث

هدف از پژوهش حاضر، بررسی نقش الگوهای ارتباطی والدین در پیش‌بینی سبک‌های هویتی نوجوانان بود. یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد بعد گفت‌و شنود قادر به پیش‌بینی معنادار هویت اطلاعاتی، هویت هنجاری و هویت از نوع تعهد بود. همخوان با یافته‌های کنونی، امانی و مجذوبی (۱۳۹۰) و سپهری و پاکدامن (۱۳۸۹) اظهار داشتند که نوع ارتباط نوجوان با والدین در چگونگی شکل‌گیری هویت آنان مؤثر است. در تحقیقی که توسط آدامز و جونز (۱۹۸۳) انجام شد معلوم گردید که جوانانی که در مراحل بالای هویتی قرار داشتند، والدینشان استقلال را تشویق و کنترل کمی بر آنان اعمال می‌کردند؛ والدین جوانانی با هویت سردرگم شیوه‌های فرزندپروری غیرثابتی را اعمال می‌کردند و جوانانی با هویت دنباله‌رو، والدینشان کنترل زیادی بر آنها اعمال می‌کردند و استقلال را کمتر تشویق می‌نمودند. نوجوانان در حال پراکندگی هویت غالباً از جانب والدین خود به فراموشی سپرده و یا طرد شده‌اند.

بنابراین، در تبیین یافته‌های پژوهش حاضر می‌توان گفت که والدین در چگونگی شکل‌گیری هویت نوجوانان تأثیر بسیار زیادی دارند. نوجوانانی که از خود درک سالمی دارند، از والدینی برخوردارند که حمایت عاطفی و آزادی کاوش کردن برای آنها تأمین می‌کنند. همین طور، در صورتی که خانواده «پایگاه امنی» باشد که نوجوانان بتوانند با اطمینان از این پایگاه به سوی دنیای بزرگتر پیش بروند، رشد هویت تقویت می‌شود. نوجوانانی که احساس می‌کنند به والدینشان دلپسته هستند، اما در عین حال آزادند تا عقاید خودشان را بیان کنند، هویت کسب کرده و یا در حالت وقفه هویت هستند. نوجوانانی که از هویت تسلیم طلب برخوردارند، معمولاً روابطی صمیمی با والدین

دارند، اما از فرصت جدا شدن سالم بی بهره اند، و نوجوانانی که دچار پراکندگی هویت هستند، از کمترین رابطه صمیمانه و ارتباط آزاد در خانواده خبر می‌دهند.

یکی از ویژگی‌های غیر قابل انکار خانواده‌های با جهت‌گیری گفت و شنود نقش حمایت‌گری آن است. در این خانواده‌ها والدین با آرامش خاطر و سعه صدر به خواسته‌ها، تمایلات و احساسات فرزندان توجه می‌کنند و در مواقع تنش و سختی، از آنها حمایت عاطفی می‌نمایند. در نتیجه می‌توان انتظار داشت که فرزندان این خانواده‌ها از ویژگی‌هایی نظیر خوش‌بینی و وظیفه‌شناسی و برون‌گرایی برخوردار بوده و بدون ترس و ملاحظه، از نقاط قوت و ضعف خود سخن بگویند (باعزت، معتقدی فرد و رضاپور، ۱۳۹۵).

سپهری و پاکدامن (۱۳۸۹) در پژوهشی مشخص کردند که وقتی بین فرزندان و والدین جو بحث و گفت و گو وجود دارد، فرزندان در زمان تعارض با والدین از شیوه‌های قاطعانه و مشارکتی استفاده می‌کنند که این استنباط پژوهشی به نظر موجبات کسب هویت موفق در فرزندان را فراهم می‌آورد. والدین با فراهم نمودن یک فضای باز و آزاد و تغییرات مثبتی در کیفیت ارتباطات خود باعث می‌شوند فرزندان بتوانند آزادانه نظرات، تمایلات، پیشنهادات و انتقادات خود را بیان نمایند. ایجاد ارتباطات خوب، گسترده و مؤثر با فرزندان، ایجاد فرصت‌های مناسب برای ابراز نظر و بیان احساسات، تشویق و ترغیب فرزندان به سخن گفتن و ابراز نظر کردن، پذیرش اشتباهات و لغزش‌های احتمالی کودکان، احترام گذاشتن به افکار و باورهای فرزندان، استفاده از نظرها و پیشنهادهای آنها در تصمیم‌گیری‌های خانوادگی و به رسمیت شناختن آزادی‌های معقول آنها از جمله موارد و اقدامات مؤثری است که می‌تواند مفید واقع شده و نهایتاً منجر به کسب هویت موفق می‌شود (باعزت و همکاران، ۱۳۹۵). بنابراین با عنایت به پیشینه پژوهشی پیشنهاد می‌شود متولیان امر تعلیم و تربیت و مشاوران مراکز مشاوره با تاکید بر اهمیت و نقش ارتباط‌های مؤثر در محیط خانواده، زمینه‌ساز کاوش هرچه بیشتر و میزان بالای تعهد در کسب هویت سالم باشند.

منابع

- امانی، رزیتا؛ مجذوبی، محمدرضا (۱۳۹۰). پیش‌بینی سبک‌های هویت بر اساس سبک‌های دلبستگی. *روان‌شناسی بالینی و شخصیت، دانشگاه شهید* ۳ (۵)، ۱۳-۲۴.
- باعزت، فرشته؛ رضاپور، صغری و معتقدی فرد، مهشاد (۱۳۹۵). ارائه مدل پیش‌بینی خودکارآمدنداری تحصیلی بر اساس ابعاد الگوهای ارتباطی خانواده با نقش میانجیگر ویژگی‌های شخصیتی دانش‌آموزان. *فصلنامه سلامت روانی کودک*، ۳ (۴)، ۳-۱۴.
- خدایاری فرد، محمد (۱۳۹۰). *مسائل نوجوانان و جوانان*. انتشارات انجمن اولیا و مربیان.
- دهقانی‌زاده، محمدحسین و حسین چاری، مسعود (۱۳۹۱). سرزندگی تحصیلی و ادراک از الگوی ارتباطی خانواده؛ نقش واسطه‌ای خودکارآمدی. *مطالعات آموزش و یادگیری*، ۱ (۸)، ۱۲-۴۸.
- سپهری، صفورا و پاکدامن، شهلا (۱۳۸۹). الگوهای ارتباطی خانواده و تعارضات فرزندان و والدین. *روش‌ها و مدل‌های روانشناختی*، ۱ (۲)، ۷۵-۹۱.
- کشاورزی، سمیه؛ فیروزبخت، سمیرا و فولادچنگ، محبوبه (۱۳۹۰). بررسی نقش ادراک جهت‌گیری هدف والدین و الگوی ارتباطی خانواده در جهت‌گیری هدف دانش‌آموزان. *خانواده پژوهی*، ۲ (۲۸)، ۴۶۳-۴۷۷.
- Berzonsky, M. D. (1989). Identity style: Conceptualization and measurement. *Journal of Adolescent Research, 4*, 267-281.
- Berzonsky, M. D. (2003). Identity style and well-being: Does commitment matter. *Identity: An International Journal of Theory and Research, 3*, 131-142.
- Fitzpatrick MA. (2004). Family communication patterns theory: Observations on its development and application. *J FAM Commun, 4* (3-4): 167-79.
- Ledbetter, A. M., & Schrodt, P. (2008). Family Communication Patterns and Cognitive Processing: Conversation and Conformity Orientations as Predictors of Informational Reception Apprehension. *Communication Studies, 59*, 388-401.
- Schrodt, P., Ledbetter, A. M., & Ohrt, J. K. (2007). Parental confirmation and affection as mediators of family communication patterns and children's mental well-being. *Journal of Family Communication, 7*, 23-46.
- Sheffield Morris, A., Silk, J. S., Steinberg L., Myers, S. S., & Robinson, L. R. (2007). The role of the family context in the development of emotion regulation. *Social Development, 16*, 361-388.
- Soltani, A., Hosseini, S., & Mahmoodi, M. (2013). Predicting Identity Style based on Family Communication Pattern in Young Males. *Procedia-Social and Behavioral Sciences. 84*, 1386-1390.